

УДК 372.857:502.315

Матвійчук А.В. – студентка спеціальності 101 “Екологія” ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Науковий керівник: **Тарасенко Г.С.** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

ЕКСКУРСІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування екологічної культури молоді в закладах фахової передвищої освіти. Розглядаються проблеми формування екологічної культури в освітньому середовищі, обґрунтовано значення навчальних екскурсій у формуванні екологічної культури.

Ключові слова: екскурсія, екологічна культура, екологічне виховання, природничі науки, освітній процес, здобувачі освіти.

Summary. The article is devoted to the problem of the formation of ecological culture in institutions of professional pre-university education. It addresses problems of the formation of ecological culture in the educational environment; also, the importance of educational excursions in the formation of ecological culture is substantiated.

Key words: excursion, ecological culture; ecological educational; natural sciences, educational process; applicants for education.

Постановка проблеми. Історія людства нерозривно пов'язана з природою. На сучасному етапі питання традиційної взаємодії її з людиною вирости в глобальну екологічну проблему. Якщо люди в найближчому майбутньому не навчаться дбайливо ставитися до природи, вони знищать себе і навколишній світ. Для того, щоб зберегти природу, необхідно формувати екологічну культуру і відповідальність, починаючи із закладів освіти, так як в цей час набуті знання можуть надалі перетворитися в міцні переконання. В сучасних умовах найважливішою потребою прогресивного розвитку людства стає формування у підростаючого покоління такого ставлення до природи, яке виражається не тільки в її збереженні, а й в активному відновленні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методиці екологічного виховання присвячено праці О. Біди, Н. Ващенко, Г. Глазачова, С. Дерябо, Т. Іванової, А. Ільїної, Н. Кардешук, А. Львовчкіна, Л. Нарочної, В. Ясвіна та ін. Питанням екологічної освіти присвячені праці філософів: О. Галєєва, Е. Гірусова, В. Липицького, М. Кисельова, В. Крисаченко, М. Курка, Г. Платонова, О. Салтовського та ін., педагогів – А. Захлібного, І. Зверєва, О. Мудрака, О. Плахотнік, Г. Пустовіта, С. Совгіри, Г. Тарасенко та ін. З метою удосконалення екологічної освіти нерідко звертаються до концепцій «виховання на природі» як джерела натхнення, пізнання і майстерності (Демокрит, Аристотель, А. Дюрер, Л. Альберті, А. Баумгартен, І. Вінкельман,

Й. Гердер), до педагогічних шкіл «натуралістичного виховання» Я. Коменського, Ж. Руссо, І. Песталоцці, А. Дістервега, В. Сухомлинського.

Мета статті – обґрунтувати значення допоміжних форм освітнього процесу, на прикладі навчальних екскурсій, у формуванні екологічної культури студентів фахової передвищої освіти в процесі навчання природничих дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значну роль у формуванні екологічної культури відіграє відвідування екологічних експозицій у закладах культури: музеїв природи, краєзнавчих музеїв, національних парків, заповідників, парків тощо. Для студентів 1-2 курсу ЗФПО (старший підлітковий вік, 14-15 років) критичний період, а отже, найбільш психологічно складним етапом формування екологічної культури. У цьому віці вже домінує об'єктивне уявлення про світ природи, чітко викристалізовується група студентів, що характеризується активним ставленням до світу природи. Психологи вважають, що яскраво виражений прагматичний характер ставлення до довкілля можна коригувати шляхом стимулювання у студентів екологічного колекціонування. Це може формуватися в процесі навчальних екскурсій у природу. У юнацькому віці (студенти 3-4 курсів) переважає естетичне сприймання довкілля, ставлення до якого має об'єктивний характер, як і в підлітковому віці, але він менш прагматичний, ніж у підлітків. Юнацький вік спонукає до пошуку гармонії у світі й усвідомлення власного місця в ньому, у цьому віці завершується формування картини світу, а практична взаємодія з довкіллям здійснюється в естетичному напрямку й виражається в малюнках, віршах, фотографіях, музиці. Отже, психологічні особливості процесу формування екологічної культури в юнацькому віці зумовлюють спрямування педагогічних зусиль на допомогу студентам в опануванні естетичних технологій взаємодії особистості з довкіллям [9].

Однак слід зазначити, що молодь ХХІ сторіччя вирізняється також високою прагматичністю й інтелектуалізмом. Тому сьогодні у педагогіці досить успішно використовуються такі форми заохочення до екологічної діяльності, як створення екологічних проектів по завершенню екскурсій [5].

Екскурсія у природу – класична форма вивчення навколишнього середовища. Головна роль екскурсій у природі полягає у тому, що здобувачі освіти спостерігають явища і об'єкти в природному середовищі і розглядають їх не ізольовано, а в поєднанні з іншими об'єктами. Під час екскурсій створюються сприятливі умови для виявлення естетичної цінності природи, її науково-пізнавального значення, формування грамотної поведінки в природному середовищі. Молодь переконується в єдності і різноманітності природи. При цьому у студентів розвиваються спостережливість, інтерес до

вивчення природи, збагачується особистий досвід. Природа – незамінне джерело знань. Вона дає багатий матеріал для розвитку екологічної культури, спостережливості, уяви здобувачів освіти. В.О. Сухомлинський стверджував: «Дітей потрібно через гарне підводити до людяного. У світі є країни, де природа яскравіша наших полів і лугов, але рідна краса повинна стати для наших дітей найдорожчою. Треба, щоб діти не просто бачили, як дерева взимку покриваються білим покривалом, як над золотими дзвіночками хмелю літають бджоли, як наливаються яблука і червоніють помідори, все це вони повинні пережити як радість, як повноту свого духовного життя» [7].

Екскурсія – це форма організації освітнього процесу, спрямована на засвоєння матеріалу, але проведена за межами закладу освіти, яка дозволяє проводити спостереження, а також безпосередньо вивчати різні предмети, явища і процеси в природно або штучно створених умовах. Навчальною програмою з дисципліни Біологія передбачені заняття у природі. У цьому випадку вона входить в систему занять і є важливою частиною освітнього процесу. Крім того, екскурсія може бути формою позааудиторної роботи, коли її проводять з групою окремих, найбільш зацікавлених здобувачів освіти.

Сьогодні географія, голосно обговорюючи зі сторінок різних видань культурно-просвітницьку роль у формуванні світогляду підростаючого покоління, мовчить про основну умову її успішної реалізації – зв'язок із живою природою. Тут неможливо не згадати слів В. І. Вернадського: «Лише тоді, коли людина подорожувала по різних країнам, коли вона бачила не одну яку-небудь місцевість, лише тоді набувала необхідного досвіду, глибини розуму, знань, яких не знайдеш у книжках» [1].

У сучасних закладах освіти аудиторна форма є головною, але не єдиною. Повагу у педагогів та інтерес у студентів викликають допоміжні (позааудиторні) форми, а саме: консультації, факультативи, інструктажі, конференції, гуртки, екскурсії та ін.. Сторіччя минають, а шлях найменшого опору «прочитай та розкажи» і досі залишається найпоширенішим у роботі педагога, хоча усі знають давньогрецький вислів: «Учень – не чаша, яку необхідно наповнити, а факел, який потрібно запалити». До позааудиторних форм організації освітнього процесу належать різноманітні заходи, які доповнюють і розвивають діяльність закладів освіти. З-поміж них виділяють і екскурсії. Екскурсія є формою організації освітнього процесу, що спрямована на вивчення студентами за межами закладу освіти та під керівництвом викладача явищ і процесів через безпосереднє їх сприймання. Об'єктом екскурсії є ліси, парки, заповідники, заказники, промислові підприємства, музеї тощо. Відомий український педагог В. К. Федорченко зазначає: «Попри те, що сьогодні здійснюється постмодерний аналіз виховання,

обґрунтовується і вибудовується система ідеалів, цінностей, дискутується питання щодо доцільності та значущості форм і методів виховного впливу на дітей та молодь, виховний потенціал екскурсій визнається беззаперечно». Екскурсія розглядається як дієвий метод активного навчання. Видатний педагог В. О. Сухомлинський доводив, що природа сама собою не виховує, а виховує лише активна взаємодія людини з нею [2].

Найважливіше значення екскурсій – це можливість ознайомити студентів з навколишнім середовищем, з його розвитком у взаємозв'язку з людиною. Ще К.Ягодовський писав, що головна мета природничої екскурсії повинна полягати не в тому, щоб показати дітям і змусити їх запам'ятати вид і назви живих істот, і не в тому, щоб навчити їх відшукувати і описувати морфологічні та біологічні особливості окремого тваринного або рослинного організму, а в тому, щоб показати їм і навчити бачити життя природи, ввести їх у розуміння біологічних процесів [3].

Екскурсії мають велике пізнавальне й виховне значення. Вони розширюють і поглиблюють знання студентів, формують професійні компетентності у майбутніх фахівців. Під час екскурсій раніше одержані поняття про окремі організми та явища зливаються в ширше поняття про природу. Безпосереднє спілкування з природою, пізнання її явищ не лише дають студентам конкретні та правильні поняття, а й мають велике виховне значення. Під час екскурсії студенти відчують емоції естетичного характеру. Живе сприймання краси природи викликає любов до рідного краю, до Батьківщини, формує світогляд майбутнього фахівця. Методи проведення екскурсій привчають орієнтуватися на місцевості, спостерігати, порівнювати, встановлювати зв'язки між явищами, знаходити потрібні об'єкти, набувати навичок самостійної натуралістичної роботи. Уточнення й розширення біологічних понять, виховання наукового світогляду, екологічного мислення, естетичних і патріотичних почуттів, набуття умінь спостерігати у природі – усього цього можна досягти під час екскурсій. Екскурсійний метод відноситься до комплексних методів, які дають можливість зосередити увагу на не окремих, не пов'язаних між собою елементах знання, а на життєвих явищах, взятих в цілому, у всій їх складності, до того ж не в стаціонарному стані, а в процесі розвитку.

Екскурсії виховують студентський колектив в процесі незвичайної пізнавальної діяльності. Вони належать до активних форм пізнання природи. Розрізняють програмові та позапрограмові екскурсії. За характером об'єкта екскурсії бувають: музейні, в природу, за певним маршрутом, на виробництво. За тривалістю екскурсії можуть бути одноденні та багатоденні. За способом пересування – активні та пасивні. За кількістю учасників – групові (до 20 осіб)

і масовими (більш ніж 20 осіб). Екскурсії плануються як з окремих дисциплін, так і комплексні, за тематикою декількох споріднених дисциплін. Заздалегідь обов'язково розробляю план екскурсії, вказую тему, мету, об'єкти, порядок ознайомлень з ними (методика), засоби необхідні для виконання завдань, підведення підсумків екскурсії. Передусім планую екскурсію із своїми студентами. Який напрямок для подорожі виберуть вони? Як краще побудувати екскурсію, щоб задовольнити інтереси студентів? Достатньо найменшого прорахунку, щоб позитивне враження про екскурсію було втрачене. Кожна екскурсія може мати різні способи ознайомлення з об'єктом. У своїй практиці я використовую такі, як: роз'яснення, бесіда, наочний показ, самостійна робота за планом, спостереження, збір наочно-ілюстративного матеріалу. На завершальному етапі студенти аналізують і систематизують зібраний матеріал: створюють колекції фотографій, влаштовують їх виставку, готують доповіді, створюють фільми-звіти, проекти тощо. З теми екскурсії обов'язково проводжу підсумкову бесіду, в ході якої роблю висновки, звертаю увагу здобувачів освіти на здобутих знаннях під час екскурсії, переглядаємо фото та фільми-звіти, рекомендую прочитати додаткову літературу, яка допоможе студентам глибше осмислити ті чи інші питання.

Як свідчить досвід проведення екскурсій з природничих дисциплін для студентів закладів фахової передвищої освіти, екскурсія – найбільш активна форма засвоєння певних екологічних цінностей і найповніше сприяє формуванню екологічної культури. Навчати природничим наукам і не подорожувати – безрезультатно, адже дуже багато незвичайного, незнаного й парадоксального залишається поза сторінками підручників. Екскурсія допомагає молодій людині більше дізнатися про природу, традиції, сучасний стан різних куточків нашої країни, вивчити природо-ресурсний потенціал, спеціалізацію окремих районів, рекреаційний комплекс. Але, передусім, екскурсія згуртовує, зацікавлює, перевіряє та загартовує сучасну молодь, приймає активну участь у формуванні професійних компетентностей у майбутніх фахівців.

Висновки. Підводячи підсумок всьому вищевикладеному, слід зазначити, що екскурсія виконує освітню, виховну і розвиваючу функції, проте в конкретних умовах і при певних обставинах на перший план може виходити одна з них. Досвід показує, що комплексне і творче використання в практиці проведення екскурсій дозволяє сприяти збагаченню методики екологічної освіти і, як результат, формування екологічної культури здобувачів освіти.

Використані джерела

1. Дубовий В. І. Екологічна культура: навч. посіб. Херсон: Грінь Д. С., 2016. 256 с.

2. Ємельянов Б. В. Організація і методика проведення екскурсій. Харків: Прапор, 2014.
3. Ключко Ю.М. Основи екскурсійної методики. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22-23 листопада), 2017.
4. Козловський О.Ю. Екологічний туризм: навч. посіб. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 202 с.
5. Львовичкіна А.М. Основи екологічної психології: навч. посібник. Київ. МАУП, 2004.
6. Моторна Л.В. Системний підхід у сфері екологічної освіти та виховання у ВНЗ I-II рівнів акредитації. Проблеми освіти: науково-методичний збірник. Третій спеціальний випуск, 2006. С. 333-337.
7. Назаренко Т.Г. Формування в учнів екологічної компетентності на уроках географії. Український педагогічний журнал, № 1. Київ, 2017. С. 59–65.
8. Совгіра С. В. Характеристика компонентів екологічної культури майбутніх фахівців. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/10362>.
9. Тарасенко Г., Мудрак О., Мудрак Г., Нестерович Б. Екологізм освітнього процесу як запорука успішного світоглядного виховання молодих поколінь. *Paradygmacyjne aspekty i dylematy rozwoju nauk i edukacji* [monografia] / [red.: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Ilnytskyj]. Konin – Użhorod – Melitopol – Chersoń – Krzywý Róg: Posvit, 2019. С. 163-174. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24659/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F.pdf>

УДК 37.504:373.323

Матвійчук А.В. – студентка спеціальності 101 “Екологія”, ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Науковий керівник: **Тарасенко Г.С.** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

МЕТОДИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті актуалізовано проблему формування екологічної культури на заняттях природничих дисциплін у закладах фахової передвищої освіти. Охарактеризовано основні підходи до визначення поняття «екологічна культура» та «формування екологічної культури».

Ключові слова: екологічна культура, екологічне виховання, природничі науки, освітній процес, здобувачі освіти.

Summary. The article is up-to-date the problem of ecological culture of natural sciences in institutions of professional pre-university education. The main approaches to the definition of «ecological culture» and «formation of ecological culture» are characterized.

Key words: ecological culture; ecological educational; natural sciences, educational process; applicants for education.